

BOGANMELDELSER

- A. Borg, F. Elwien m. fl.: *Prostitution*. Analys, förslag till åtgärder. Stockholm, Liber förlag, 1981 (656 s.),
- T. Frederiksson og B. Lind: *Kärlek för pengar*. En bok om prostitutionsprojektet i Malmö 1976—80, Stockholm, Ordfronts Förlag, 1980 (214 s.),
- L. G. W. Persson: *Horar, hallickar och torskar*, Stockholm, P. A. Norstedt & Söners förlag, 1981 (234 s.),
- S. A. Månsson: *Könshandelns främjare och profitörer*, om förhållandet mellan hallick och prostituerad. Karlhamn, Doxa, 1981 (317 s.),
- L. Finstad, L. Fougner og V.-L. Holfer: *Prostitution i Oslo*, Oslo, Pax forlag, 1982 (133 s.) og
- M. Bargon: *Prostitution und Zuhältereie*, Kriminalwissenschaftliche Abhandlungen, Band 15. Verlag Max Schmidt-Römhild, Lübeck 1982 (330 s.).

Inledning

De seneste års skandinaviske prostitutionsforskning har været præget af omfattende studier i Sverige og Norge. Studierne har ikke begrænset sig snævert til de prostituerede, men tillige omfattet miljøet omkring prostitutionen og tilgrænsende fænomener som alfonseri og kunderekruttering. Det der især adskiller disse projekter fra tidligere forskning er, at de ikke blot kortlægger og beskriver prostitutionen, men i deres søgen efter årsagsforklaringer inddrager personlige, køspolitiske, økonomiske og generelt samfundsmæssige faktorer.

Hermed lægges der op til prostitutionsforebyggelse af en langt bredere art end den tidligere kendte. Samtidigt jævnes en del myter omkring prostituerede til jorden, som bl. a. tidligere forskning, men også skønlitterære værker har skabt. Det drejer sig f. eks. om myter om den prostituerede som medfødt defekt og primitiv (Lombroso), intelligens- og moralsk defekt og som en slap, viljeløs, doven kvinde (f. eks. Bredmose, Juristen nr. 20, 1938, p. 293) eller forlystelsessyg og seksuelt umættelig. Også andre myter bliver afkræftet, f. eks. angående kunderne, der tidligere antoges at være »særlige« mænd (afvigende fra normale) med hensyn til seksuelle ønsker, manglende sociale færdigheder og fysiske og psykiske handicaps.

Prostitutionen har i perioder gennem de sidste 30 år været kraftigt debatteret. Gennem disse år har diskussionerne ført til forskellige statslige og kommunale initiativer i form af forskningsvirksomhed, betænkninger og egentlige tiltag for at bekæmpe prostitutionen.

De bøger, der her anmeldes, bortset fra den tyske, er arbejder udsprunget af prostitutionsdebatten i slutningen af 70'erne. Det er i denne sammenhæng rimeligt at nævne S. Larsson og S. A. Månsson's bog »Svarta affärer« (Utredning, Malmö, 1976), der, i forbindelse med kortlægningen af virksomhed om restaurationslivet i Malmö, berører prostitutionen. Denne bog anmeldes ikke ved denne lejlighed, og

det gør ej heller to skønlitterære og halvdokumentariske bidrag, nemlig »Sagen Kataryna« af L. G. W. Persson (Spændende bøger, 1979) og »Hard Asfalt« af I. Halvorsen (Pax, 1982). Alle tre bøger udgør væsentlige bidrag til forståelsen af kønshandelen. Endelig skal jeg ikke undlade at nævne prostitutionskapitlet i den netop udkomne antologi »Kvinnens skyld« (Pax 1983, red. C. Høigård og A. Snare), hvori L. Finstad og Hanna Olsson sammenfatter de seneste års forskning og diskuterer tiltag overfor problemet.

Holdningerne i de her præsenterede arbejder, bortset igen fra det tyske, er klar: Prostitution er et symptom på dysfunktion i samfundet. Den er skadelig for de implicerede og uønskelig såvel køns- og sexualpolitisk som moralsk. Den er tilgrænsende til og et led i en kæde af illegal og uacceptabel handlemåde. Samtlige forfattere går ind for bekæmpelse af prostitutionen, men deres forslag til, hvorledes denne kamp skal iværksættes, er delvis forskellige.

Prostitutionsdefinition og projektafgrænsning

Samtlige projekter udgrænser den homoseksuelle prostitution fra forskningsfeltet, det gælder såvel den mandlige som den kvindelige. Heller ikke heteroseksuel mandlig prostitution inddrages, bortset fra ganske kort i den svenske udredning (Prostitution, kap. 11). Der eksisterer fortsat kun ringe viden om disse udgrænsede prostitutionsformer.

Forskernes begrundelser for at koncentrere sig om kvindelig heteroseksuel prostitution er dels kvantitativ: den kvindelige heteroseksuelle prostitution er både historisk og kvantitativt den dominerende, og dels pragmatisk: det ville være for omfattende et arbejde at inkludere samtlige prostitutionsgrupper.

Prostitutionen kan defineres som i den svenske udredning (Prostitution, p. 49—50):

»Prostitution — som till innehåll och former präglas av de existerande samhällsförhållandena — föreligger när minst två handlande parter under marknadsmässiga betingelser köper respektive säljer fysiskt tillträde till kropp eller andra sexuella handlingar.

Den ena parten, köparen, köper sig således fysisk tillträde till den andra partens kropp eller förfoganderätt över vissa av den andra partens fysiska beröringar för egna sexuella syften under viss tid. Den andra parten, den prostituerade, säljer fysisk tillträde till sin kropp eller förfoganderätten över vissa fysisk berörande handlingar för köparens sexuella syften under en viss tid.

Den transaktion som prostitutionen innefattar betalas vanligen i pengar, men även andra betalningsmedel kan förekomma.

Foruden at alle projekterne i hovedsagen koncentrerer sig om den kvindelige heteroseksuelle prostitution, foretages en yderligere afgrænsning — noget forskellig i projekterne.

Tre af de 6 arbejder (Persson, Månsson samt den svenske udredning) beskriver fem hovedgrupper af prostitution: call-girl prostitution, hotel- og restaurationsprostitution, sexklubprostitution, massage- og poseringsatelierprostitution og endelig

gadeprostitution. Disse kategorier dækker også nogenlunde de, som Bargon anvender.

Malmö-projektet og Oslo-projektet anerkender tilstedeværelsen af prostitutionens mangeartede fremtrædelse og miljøer, men satses i deres beskrivelse og i de aktiviteter, der igennem projekterne iværksættes i kampen mod prostitutionen, på de gadeprostituerede, deres kunder og alfonser.

Månssons arbejde lægger specielt hovedvægten på profitørsiden og på de faktorer, der fremmer og fastholder prostitutionen og de prostituerede i handlen og miljøet. Profitørsiden belyses i samtlige andre arbejder, men mindre omfattende.

Nedenfor gennemgås de 6 anmeldte bøger i korte træk. Det er en umulig opgave i en samlet anmeldelse at referere indholdet af disse godt 2000 sider udtømmende og retfærdigt. Visse aspekter bliver derfor trukket frem fra de forskellige arbejder. Der er mange ligheder og overlapninger i bøgernes beskrivelser, analyser og teorivervejelser, men der er også modsætninger. Nogle af disse beskrives.

Den svenske prostitutionsudredning

Dette digre og imponerende værk er en omarbejdning og udvidelse af den statslige udredning, der udkom i 1980 med et efterfølgende »rabalder«. Den statslige udrednings forfattere var ikke tilfredse med den form udredningen havde fået og fremtvang, at hele det indsamlede materiale blev udgivet i tilgængelig form. Den oprindelige udredning på omkring 200 sider var betydelig mindre problematiserende og indeholdt langt færre kvalitative beskrivelser. Forfatterkollektivet er fagligt bredt sammensat, hvilket må siges at være en stor fordel — således som projektformuleringen er affattet. Målet med gruppens arbejde var at beskrive og analysere prostitutionens fremtrædelsesformer, årsager og konsekvenser i Sverige samt dens aktuelle struktur og omfang. Videre ville gruppen systematisk vurdere det pornografiske marked og kortlægge sexklubvirksomhed. Endelig skulle gruppen på baggrund heraf forsøge at opstille hensigtsmæssige foranstaltninger i forhold til prostitutionen og sexklubvirksomhed.

Arbejdsgruppen definerer disse formål meget vidt og kommer derfor vidt omkring. Vel alle relevante spørgsmål, der kan rejses for at belyse prostitutionens væsen, såvel psykologisk, socialpsykologisk, samfundsmæssigt, økonomisk, kønspolitisk og historisk beskrives. Bogen udmærker sig — i forhold til så mange arbejder initieret af statsligt nedsatte grupper — dels ved at fremstille problemet i et historisk/samfundsmæssigt perspektiv og dels ved igennem hele bogen, at loyalt citere de impliceredes egne formuleringer. Det giver »kød og blod« og giver læseren en øjeblikkelig fornemmelse af den virkelighed der beskrives og som analyser og teorier baseres på. Der er mange og lange citater fra interviews med prostituerede og omfattende interviews og cases vedrørende alfonser og kunder.

I hovedrids omfatter den 650 sider store bog følgende: En begrebs-diskussion og afgrænsning. Derefter følger en historisk gennemgang af prostitutionens fremtrædelse og samfundsplacering fra de første beretninger omkring 3000 f. Kr. og op til ca. 1850. Fremstillingen er selvsagt brudstykkevis og oversigtspræget, dog mere grundig end den tilsvarende i den tyske bog. Herefter fokuserer forfatterne

betydeligt mere detaljeret på prostitutionens udvikling i Sverige fra 1800-tallet til idag, og lovgivningens udvikling gennemgås.

Andet hovedafsnit gennemgår sexualitetens historie, ideologiske strømninger og synet på kvinden og kvindens sexualitet. Hermed lægges grunden til en analyse og forståelse for hvorfor prostitution findes og gennem hvilke mekanismer den legitimeres. Også ændringer indenfor den kliniske og psykiatriske forståelse beskrives. Disse to fagdiscipliner har — ikke mindst siden 50'erne — iagttaget forandringer af den karakterstruktur eller socialkarakter, der ses hos klienter og patienter. Billedet har forskudt sig fra tidligere at være præget af neurotisk dominerede personligheder, til i dag at være præget af »overdrevent« narcissistiske strukturer og symptomer. Forfatterne antyder, at denne ændring meget vel kan have betydning for kundernes tilbøjelighed til at søge prostituerede. Bogens tanker på dette punkt finder jeg særdeles interessante, og animerende til yderligere undersøgelse. De seneste års især tyske socialpsykologiske litteratur om udviklingen af socialkarakteren hos unge, peger i retning af en karakterdannelse med dominerende narcissistiske træk. Jeg tænker her især på tyskeren Thomas Ziehe (*Pubertät und Narcissismus*, Frankfurt, 1978). Det er min opfattelse, at en narcissistisk domineret karakterstruktur ikke alene fremmer mulighedsbetingelserne for mænds brug af prostituerede, således som forfatterne til udredningen antyder, men tillige, og måske ligeså vigtigt, også øger sandsynligheden for at flere og flere unge piger og kvinder glider ud i prostitutionen.

Det næste, meget omfangsrige afsnit beskriver kvalitativt og analyserende prostitutionen som den ser ud i Sverige i dag. Ikke mindst beskrivelserne af nyrekruttering og prostitutionsdebut finder jeg væsentlige. Her redegøres tillige for den prostitueredes forhold til kunder og alfonser, ligesom alkoholens og narkotikaens indflydelse placeres. Det godtgøres, gennem en analyse af det patriarkalske samfund og dets ideologi, hvorledes de dominerende kønsrollemønstre fremmer og fastholder prostitutionen.

I afsnittet fremstilles de forskellige prostitutionsformer, ligesom der foretages skøn over omfang og udvikling.

Endelig beskrives sexindustriens (porno- og sexklubber) betydning for og afhængighed af kønshandlen, og retsregler og social kontrol i forhold til sexindustrien diskuteres.

Dele af dette afsnit er mere detaljeret undersøgt i nogle af de nedennævnte arbejder, hvis forskningsobjekt især er profitørvirksomhed.

I det afsluttende afsnit opsummeres og der gives forslag til bekæmpelse af prostitutionen. Disse forslag vil samlet blive fremstillet i anmeldelsens sidste afsnit.

Kærlighed for penge i Malmö

Projektet af Frederiksson og Lind har til hensigt at beskrive prostitutionen i Malmö, samt at iværksætte og afprøve foranstaltninger med henblik på at bekæmpe især gadeprostitutionen samme sted. Malmöprojektet påbegyndtes i 1977 efter at politiet havde lukket samtlige sexklubber.

Bogens første del beskriver gadeprostitutionen, miljøet, kunderne, narkotikaens betydning, de prostitueredes arbejdsdag, prostitutionens økonomi og politiets indsats overfor prostitutionen, som i de seneste år var blevet betydeligt intensiveret. Under projektføreløbet udvikledes et temmelig nært samarbejde mellem projektmedarbejderne og politiet, hvilket bl. a. medførte at politiet direkte arbejdede med bekæmpelse og forebyggelse i forhold til prostitutionen ved siden af de traditionelle politimæssige opgaver.

Herefter følger afsnit der beskriver det egentlige forarbejde og de foranstaltninger, der afprøvedes for at bekæmpe gadeprostitutionen og nyrekruttering. Disse afsnit er efter min opfattelse bogens væsentligste, da de konkret bringer nyt og anviser og diskuterer retningslinier for socialt arbejde i dette vanskeligt tilgængelige miljø.

Til slut sættes prostitutionen ind i dens samfundsmæssige sexualpolitiske og økonomiske ramme, hvorefter forslag, såvel lovmæssige som sociale, stilles til bekæmpelsen af prostitutionen.

Selve feltarbejdet er glimrende beskrevet i bogen. Det fremgår med al tydelighed, at det kræver særlige indfaldsvinkler, metoder og arbejdsformer som forsker at tilnærme sig og arbejde i prostitutionsmiljøet. Det samme gælder for socialarbejdere. Det er indlysende, at både forskere og socialarbejdere må overskride den traditionelle arbejdsmåde, der kan være distancerende og objektivierende. Miljøet er yderst sammensat og uoverskueligt, der er en mængde randproblemer, der skal tages højde for, og enhver udefrakommende bliver mødt med mistænksomhed.

Faldgruber, fejltagelser og blindgyder er der åbent redegjort for, og de to forskeres/socialarbejders fremgangsmåder er så velbeskrevne, at bogen kan tjene som brugsbog for enhver, der skal arbejde med opsøgende socialarbejde i lignende miljøer, eller som ønsker at udføre aktionspræget og deltagende forskning.

Dette skal uddybes i det følgende.

Den første af projektets faser blev anvendt til at orientere sig i miljøet og til at videregive information til kvinderne omkring projektets eksistens og formål. Opbyggelsen af gensidig tillid og accept af hinandens tilstedeværelse var en forudsætning for at påbegynde det egentlige bekæmpelsesarbejde.

Vigtigt for at få den enkelte prostituerede til at ophøre med sin virksomhed var, at hun fik et reelt og brugbart alternativ til livet på gaden. Der blev skaffet bolig, arbejde og uddannelse samt iværksat økonomisk hjælp. Den hurtige, kontante og relevante hjælp gav resultater: en stor del af de prostituerede »valgte« sig ud af prostitutionen. Til hjælp for dette arbejde anvendtes også tidligere prostituerede, der mødte de aktive og fortalte dem om deres negative erfaringer, skadevirkninger og risici. Dette bidrog til at gøre de aktive prostitueredes identitetsoplevelse usikker og motivere dem til at slutte.

Også massemedierne anvendtes i rigt mål. Medarbejderne orienterede generelt om prostitutionsproblemet og om bestræbelserne for at bekæmpe det, hvilket såvel havde til hensigt at påvirke den almindelige læser som de prostituerede.

Kontakten til forskerne, interviews og omfattende samtaler, der til tider var af terapeutisk karakter, tjente dels dataindsamlingen og dels, at de prostituerede fik

den tilstrækkelige personlige støtte og vejledning der skal til for at ændre livsbane.

Endelig udvikledes som tidligere nævnt et ret betydeligt samarbejde med politiet. Dette påbegyndtes efter, at forskernes egne fordomme imod et sådant var nedbrudt, og efter at det viste sig, at også politiet satsede på at begrænse prostitutionen og at bekæmpe de tilgrænsende uønskede og kriminelle aktiviteter. En del information tillfød projektmedarbejderne fra politiet, ligesom prostituerede direkte blev henvist af politiet til projektet. Medarbejderne forsøgte almindeligvis at motivere de prostituerede til at anmelde fysiske overgreb fra kunder og alfonser og til at anmelde alfonser for kopleri. Af og til anvendte medarbejderne politiets ret til magtanvendelse, når de ville have en kvinde til at møde i lokalerne, f. eks. fordi de vurderede, at hendes situation var særligt truet.

Samarbejdet, således som det er beskrevet, med politiet må siges at være utraditionelt i forbindelse med aktionsforskningsobjekter, der også rummer en social og alternativ indsats. Det er almindeligt, f. eks. i opsøgende arbejde overfor narkomaner, at markere en nok så skarp afstand til politiet for at undgå, at tilliden odelægges eller slet ikke kan opbygges.

Samarbejdet i Malmö mellem politi og projektmedarbejdere skal imidlertid vurderes som *en* strategi af mange, hvis formål er bekæmpelse og hvis hovedlinje er tilbud og hjælp og ikke kontrol og tvang. Ikke desto mindre forekommer det det mig problematisk, dersom man direkte overfører projektets fremgangsmåde og erfaringer på dette område til andre forskningsprojekter eller socialt arbejde. Det er sandsynligt, at politiets holdning netop i Malmö og netop på det pågældende tidspunkt var af en art, der muliggjorde det beskrevne samarbejde.

Projektets konkrete resultat må siges at være overbevisende. Det lykkedes at reducere gadeprostitutionen meget betydeligt og at hjælpe kvinderne på vej til en ny og positiv levemåde. Den gruppe der blev tilbage i prostitutionen, den der var sværest at nå og motivere til ophør, var de kvinder der meget længe havde været prostituerede, og som samtidig var stærkt afhængige af narkotiske stoffer. Denne gruppe var en forholdsvis begrænset gruppe, som sandsynligvis primært skulle hjælpes igennem narkobehandlingssystemet.

Siden projektets afslutning og dermed ophøret af medarbejdernes meget aktive og intense arbejde i miljøet, er prostitutionen atter steget i Malmö. Dette vidner om, at dersom tilbagefald skal undgås og nyrekruttering forhindres, skal der vedvarende og kraftigt satses i forhold til prostitutionen.

Gadeprostitutionen i Oslo

Det norske aktionsforskningsprojektet, som udførtes i en to-årig forsøgsperiode, henvendte sig til de gade prostituerede og især til unge kvinder under 18 år.

Bogen er en bearbejdelse og omredigering af den oprindelige forskningsrapport. Meget af det, der er sagt om Malmöprojektet, kan også siges om Osloprojektet. Bogen indeholder gode om end kortfattede beskrivelser af miljøet, livet som prostitueret, rekruttering og de prostitueredes forhold til kunder og alfonser. Fremstillingen er dog ikke mere kortfattet, end at læsren får en stærk og underbygget

viden om, hvad det vil sige at være gade prostitueret i Oslo: det er et forbandet liv.

Bogens anden del beskæftiger sig med den indsats forskerne/socialarbejderne udførte for at få de prostituerede væk fra miljøet og hjælpe de der var i det.

Sidste del indeholder forslag til og diskussioner af forskellige tiltag i prostitutionsbekæmpelsen.

Også denne bog er yderst anvendelig for personer, der udover en interesse for prostitutionsproblematikken, arbejder med opsøgende arbejde eller forskning »i marken«.

Forskere/socialarbejdere kan ikke nøjes med at tilnærme sig det vanskeligt tilgængelige gademiljø, men må tillige orientere sig i forhold til de myndigheder, institutioner og organisationer der allerede opererer i feltet. I Oslo er det 'Ute-sektionen', børneværn, politi og frivillige hjælpeorganisationer. »Mange kokke fordærver maden«. Det kan give problemer, ikke alene for forskerne, men også forvirring for kvinderne der skal modtage hjælp.

Projektet fandt dog sine ben i dette virvar af instanser, men arbejdet blev påbegyndt uden klare aftaler med de øvrige. Det gav vanskeligheder i forhold til kompetence, visitering og arbejdsdeling. Bogen illustrerer på en lærerig måde koordinations- og samarbejdsproblemer med de involverede instanser i miljøet.

Ligesom Malmöprojektet, viser forskerne i Oslo nye veje og metoder for socialt opsøgende hjælpearbejde, men de skal videreudvikles, dersom denne stærkt udsatte og truede gruppe kvinders behov skal imødekommes.

Den direkte konsekvens af kendskabet til målgruppen var, at medarbejderne indså nødvendigheden af at arbejde ud fra en såkaldt 'krisetelefonmodel' — i modsætning til den mere traditionelle 'socialkontormodel'. Krisetelefonmodellen »gør hjælpen tilgængelig uafhængig af faste aftaler« og er rettet imod kvindernes umiddelbare og akutte hjælpebehov. Ofte er der tale om krisehjælp og krisecintervention. Krisemodellen vakte en del modstand internt i medarbejdergruppen og eksternt, men blev ikke desto mindre tilstræbt i det omfang det lod sig gøre.

Hjælpearbejde i forhold til denne gruppe af unge særligt udsatte kvinder kræver langt flere mandskabs- og økonomiske ressourcer, end der var tilgodeset til Osloprojektet. Projektet har formået, på trods heraf, at opfylde store dele af den oprindelige målsætning: at beskrive børne- og ungdomsprostitutionen i Oslo samt at afprøve forskellige hjælpeforanstaltninger og metoder med henblik på at bekæmpe denne prostitution. Men arbejdets effekt blev stærkt stækket af ressourcebegrænsningerne. Bogens tredje del indeholder en diskussion af prostitutionsbekæmpelsens nødvendighed og hvilke tiltag medarbejderne på baggrund af deres erfaringer kan anbefale. Diskussionen er yderst vigtig og gennemarbejdet — og vil blive refereret i slutningen af denne anmeldelse.

Ludere, alfonser og horekunder

Persson styrer i sin bog af næsten samme navn, bredt ind på prostitutionsproblemet. Bogen udmærker sig bl. a. ved ikke blot at koncentrere sig om de mest synlige prostitutionsformer, men ved tillige, ved hjælp af sindrige metoder, også at komme

ganske langt i beskrivelsen af de langt mere vanskeligt tilgængelige former: call-girlvirksomhed, hotel- og sexklubprostitution og massage- og atelierprostitution.

Persson er metodernes mand. Det bærer bogen også præg af — og den er derfor noget tungere og mindre alment tilgængelig for et bredt publikum end de øvrige bøger. (Dette dog undtaget den juridiske tyske afhandling). Der er meget lidt »kød og blod« i Perssons bog, f. eks. meget få egentlige citater fra de prostituerede eller fra andre implicerede. Dette, synes jeg, giver læseren færre kvalitative oplevelser og erfaringer vedrørende livet som prostitueret og om miljøet som helhed. At Persson imidlertid kan skrive så godt, om selv de mest tørre metodiske overvejelser og statistiske oplysninger, er en umådelig lettelse. For der er mange af dem. Den nødvendige datatilgang til dette store komplekse område, som Persson giver sig i kast med, omfatter mangartede kilder. Han opregner de vigtigste: kriminalitetsstatistik og gerningsmandsstatistik, registerdata, dokumentardata fra politi, domstole m. v., avisannoncer (især angående sexklubber), observationer i miljøet, tidligere forskning og så naturligvis interviews med relevante personer og grupper.

Gadeprostitutionen er fortsat den mest beskrevne prostitutionsform. Tendensen er klar: desto »finere« prostitution, desto usynligere og sjældnere er fænomenet, og desto mere upålidelige er oplysningerne. Kundeoplysninger er gennemgående mindre pålidelige end f. eks. oplysninger om og af alfonser og de prostituerede selv. Registeroplysninger er bl. a. grundet mørketallene temmelig upålidelige, ligesom observationer i miljøerne statistisk giver skævheder. Disse sidste data er dog klart nødvendige for at få belyst de kvalitative sider ved prostitutionen.

Perssons arbejde udspringer af den svenske udredningsgruppes kulegravningsarbejde. Hans arbejde blev især at kortlægge forholdene i Stockholm. Dette giver, for så vidt angår gadeprostitutionen, mulighed for at sammenligne med Malmö. Der er visse forskelle, f. eks. dominerer misbrugerne gadebilledet i Malmö, men ikke i hovedstaden — mærkeligt nok.

Det er oplagt vanskeligt at få pålidelige oplysninger om kunderne. Perssons materiale stammer fra observationer, indsamling af bilnumre hvis ejermænd kan registreres, fra politi, fra interviews med de prostituerede selv, der jo ved ganske meget om deres kunder, og endelig fra et begrænset antal interviews med kunder.

Oplysningerne om kunderne er relativt sparsomme, men alligevel tilstrækkelige til at mane visse myter til jorden. Den almindelige kunde er en »medelcvnsson« — kunderne udgør et repræsentativt udvalg af svenske mænd i yngre og ældre middelalder. De følger socialt set nogenlunde prostitutionspyramiden, hvor dog bunden er skåret væk — der er kun få kunder, der er så ringe stillet som de dårligst stillede prostituerede. Gennemsnitskunden ønsker almindelige seksuelle tjenester — perverse ønsker er sjældne og handicappede kunder er undtagelser.

Persson skønner, at ca. 100.000 mænd årligt er kunder hos prostituerede, heraf er ca. 10.000 stamkunder.

Ligesom de prostituerede, er alfonserne (koperne) en yderst heterogen gruppe mænd, og de er i meget forskellig grad kriminelt aktive.

Persson udvider det traditionelle alfonsbegreb. Den almindeligste og mest vel-

kendte er den såkaldte 'husbehovsalfons', manden der lever sammen med eller har et følelsesmæssigt forhold til den prostituerede kvinde, og i højere eller mindre grad ernærer sig gennem kvindens prostitution.

Næsten ligeså almindeligt forekommende er den 'professionelle alfons', hvis forhold til kvinden fortrinsvis er et økonomisk udbytterforhold. Kvinden opfatter dog ikke sjældent forholdet som følelsesmæssigt. Denne type alfons har ofte flere kvinder »i sin stald«.

Herudover omtaler Persson sexklubalfonserne, udlejningsalfonserne og annoncealfonserne. Førstnævntes virksomhed foregår under dække af et ansættelsesforhold mellem alfons og prostitueret. Udlejningsalfonserne og annoncealfonserne har ingen eller kun formel kontakt med de prostituerede, men har en klar økonomisk interesse i prostitutionens eksistens. Udlejerne benytter sig groft af kvindernes nød og boligmarkedssituationen, og annoncealfonserne tjener godt på den informationsspredning, som klub- og massageprostitutionen er helt afhængig af.

Især udlejningsalfonserne tjener stort på de prostituerede. Persson skønner, at omkring 50 millioner skr. overførtes fra prostituerede på massage- og poseringsateljere til udlejningsalfonser alene i 1970'erne.

Efter gennemgangen af prostitutionens profitørside følger et afsnit, hvor Persson nærmer sig konkrete beregninger over de forskellige prostitutionsformers omfang og udvikling i Stockholm og i det øvrige Sverige. Han skelner her mellem 'erhvervsprostituerede' (heltidsbeskæftigede) og 'lejlighedsprostituerede'. Persson mener, at der er 3 gange så mange lejlighedsprostituerede som kvinder der fast og dagligt ernærer sig gennem kønshandelen. Han konkluderer, at samtlige fem prostitutionsformer er forøget drastisk frem til midten af 70'erne, hvorefter der er sket et væsentligt fald.

Persson gør op med myten om, at de prostituerede tjener store penge. Omsætningen overdrives, ligesom den enkelte fortjeneste pustes op.

Luksusluderen tjener ca. 10 gange så meget pr. kunde som den gadeprostituerede, men til gengæld har førstnævnte ofte kun en enkelt kunde pr. aften. Kvinden der arbejder fra gaden kan have 10 til 15 kunder i samme tidsrum. Sexklubprostituerede kan tjene noget mere end luksus- og gadeprostituerede.

Ca. 260.000 skr. kan indtjenes pr. årsarbejdskraft pr. prostitueret. (Årsarbejdskraft svarer til ca. 300 prostitutionsdage eller arbejdsperioder pr. år). Men dette beløb går ikke i de prostitueredes lommer. Kun halvdelen, mener Persson, konsumeres af kvinderne selv. En del går til narkotika, og størstedelen af det resterende beløb ender i alfonsernes hænder.

Persson er den af de refererede forfattere, der vover at kaste sig ud i de mest konkrete kvantitative beregninger. Det gælder prostitutionens omfang, og altså også dens økonomi. Jeg finder afsnittet om prostitutionens økonomi noget af det mest interessante og nye i Perssons bog.

I det efterfølgende afsnit gør Persson op med en del af de eksisterende prostitutionsforklaringer. Han tilslutter sig delvist Frederiksson og Linds forståelse, men påpeger at denne kun egner sig til at forklare prostitutionen på det individuelle plan. Forklaringer på samfundsniveau er nødvendige, og han diskuterer forskellige

forhold, der utvivlsomt har haft indflydelse på prostitutionens fremtrædelse og udvikling i 70'ernes Sverige.

Ligesom de øvrige bøger afslutter Persson med en diskussion af relevante og irrelevante tiltag i bekæmpelsen af prostitutionen.

Prostitutionsfremmede forhold og profitørvirksomhed

Månssons arbejde beskæftiger sig i særlig grad med prostitutionens bagmænd og forholdet mellem de prostituerede og alfonserne. Hans undersøgelse udspringer af Malmöprojektet og det svenske udredningsarbejde. Bogen er hans doktorafhandling og er som sådan også grundig og til tider omstændelig og tung at læse. Dette kommer især til udtryk i det lange og detaljerede kapitel i bogens start om selve projektet og dets gennemførelse.

Herefter følger et kapitel om kønshandelens implicerede parter, hvor en grundig og interessant beskrivelse findes af de forskellige profitør- eller alfonstyper — endnu mere omfattende end den der ses i Perssons bog.

Månsson påpeger pornografis og den øvrige sexindustri betydning for prostitutionen. Denne fremmer kønshandelen, dels ved at fungere som arbejdsgivere for prostituerede som f. eks. optræder som modeller, og dels ved den særlige formidling af sexualitet og kønsrelationer som pornografien repræsenterer. Han fremhæver her tre sider ved sexualitetsfremstillingen, der har betydning for prostitutionens eksistens: Sexualitet løsrives af sin sammenhæng og gøres upersonlig, der fokuseres på den mandlige sexualitet og sexualitet reduceres til en vare.

Herefter følger et afsnit om de retsregler, der omfatter alfonsvirksomhed af forskellig art.

Bogens mest interessante afsnit er de to følgende om kvindernes relationer til alfonser, de faser som en alfonserelation gennemløber, samt om alfonserne selv.

For at indsamle data herom har Månsson måttet benytte sig af diverse metodiske tilgange. Hans resultater bekræfter og uddyber i betydelig grad fremstillinger på dette område, som findes i de øvrige bøger.

Undersøgelsen af alfonsvirksomhed fremstår som et uhyrligt studie af undertrykkelsens og manipulationens psykologi, hvor kvinden fremstår som offer for såvel psykisk som fysisk vold. Alfonseri fremstilles ligesom f. eks. i den svenske udredning som betinget af og en rendyrkning af den traditionelle patriarkalske køns- og seksualrelation.

Det er i denne bog, læseren får det mest grundige billede af, hvem alfonser er. Månsson koncentrerer sig om de to mest udbredte typer: de der i Perssons bog kaldes 'husbehovsalfonsen' og den 'professionelle alfonser'. Han opdeler yderligere disse i tre grupper: de nordamerikanske, som især kom til Sverige under og efter Vietnamkrigen, andre udenlandske alfonser, f. eks. fremmedarbejdere og immigranter, og endelig de svenske alfonser. Disse afsnit er rigt illustreret med cases, der dels på en glimrende måde supplerer de mere historiske og kulturelle afsnit, dels giver læseren en grundig forståelse af alfonsernes levevilkår i Sverige og af hvorfor den illegale virksomhed forekommer og fremmes af omstændigheder såsom rodløshed, kulturel og ikke-svensk forankring m. m.

Månsson konkluderer, at magtmisbruget og tvangen overfor kvinden har rod i mandens egen magtesløshed. Han tilslutter sig Liljeström med følgende citat: »Män i lägre samhällsklasser kan drivas att ta ut klassmässiga förödmjukelser i sina relationer till kvinnor« (p. 238). Manden kompenserer for sin relative magtesløshed ved at udøve magt overfor kvinden.

Bogen afsluttes med forslag til prostitutionsbekæmpelse og arbejdet for at få de prostituerede bort fra miljøet og alfonserne.

Prostitution og alfonseri i Tyskland

Lidt på siden af de ovenfor omtalte norske og svenske studier skal kort omtales juristen Michael Bargons afhandling om prostitution og alfonseri.

Denne bog er først og fremmest en bog om retsreglerne og deres udvikling i Tyskland sammenlignet med det øvrige Europa.

Bogen indledes med en historisk gennemgang af de retlige regler fra antikkens tid i Europa og op til nutidens Tyskland vedrørende prostitution og alfonseri. Herefter følger en større del, hvori disse to fænomener betragtes ud fra en kriminologisk og social vinkel. Samtlige prostitutions- og alfonseriformer gennemgås, såvel den heterosexuelle som den homoseksuelle mandlige og kvindelige prostitution, og forskellige og i hovedsagen traditionelle årsagsforklaringer fremlægges. Der fokuseres i høj grad på individuelle forklaringer.

I den afsluttende del foretages en sammenligning mellem retstilstanden i Tyskland og i andre europæiske lande, og forfatteren diskuterer den nuværende juridiske regulerings formåen med hensyn til bekæmpelsen af prostitution og alfonseri.

Bogen er i hovedsagen juridisk, de kriminologiske afsnit er næsten udelukkende af kvantitativ art og kun lidet problematiserende. Den viser ikke — således som de norske og svenske arbejder — nye veje til bekæmpelsen af prostitutionen og bidrager ej heller med ny forståelse af prostitutionsproblemet.

Prostitutionsbekæmpelse

Holdningen til prostitution er — som jeg anførte i indledningen — nogenlunde ens i de anmeldte bøger. Prostitution er skadelig på flere niveauer og bør derfor begrænses og/eller bekæmpes. Men forfatterne er ikke helt enige om, hvordan dette skal ske.

Perssons udgangspunkt, når han diskuterer prostitutionsbekæmpelse, er, at det ikke lader sig gøre ved at forhindre selve prostitutionen, men ved at fjerne prostitutionens årsager. Bekæmpelsen skal ske primært gennem at forstyrre de markedsmechanismer, der er en forudsætning for prostitutionen. Prostitution er et mangedeget uhyre, og markedsmechanismerne skal derfor blokeres på forskellig vis.

Persson foreslår generelt forbud imod sexklubvirksomhed, udvidelse af kobleribestemmelserne til også at omfatte udlejnings- og annoncealfonseri, udvidelse af kontrollen med restaurations- og hotelprostitutionen, samt inddragelse af udskænkingsbevillingerne på sådanne steder, hvor prostitution konstateres.

Overfor de gade prostituerede foreslår han vidspektret socialt arbejde, som det der er udviklet i Malmö.

Persson konkluderer, at resultatet af en sådan vifte af frontalangreb imod prostitutionens markedsmekanismer vil være følgende: prostitutionen i faste lokaler ophører næsten helt, hotel- og restaurationsprostitutionen øges måske lidt, gadeprostitutionen halveres og call-girls findes fortsat. Hermed ville man i Sverige kunne reducere prostitutionen kvantitativt til det niveau den befandt sig på i 50'erne.

Persson tager afstand fra kundekriminalisering, idet han hævder, at dette ikke angriber prostitutionens årsager, og desuden, efter hans mening, ikke vil virke præventivt. Desuden påpeger han de efterforskningsmæssige vanskeligheder og de kontrolpolitiske og retsikkerhedsmæssige problemer, der er forbundet med at opspore kunder.

Den svenske udredning opdeler bekæmpelsen i to typer af tiltag; dels de støttende og udbyggende, dels de kontrollerende og forbydende foranstaltninger. Eller opdelt på en anden måde, tiltag der retter sig imod selve prostitutionsmiljøet og tiltag der vender sig imod det omgivende samfund. Der peges på — i forhold til sidstnævnte typer af tiltag — f. eks. oplysende virksomhed om prostitution som en del af den almene seksualoplysning.

Ligesom Persson, foreslår udredningen en særlig indsats overfor alfonser. Indgrebene skal ske i form af øget social kontrol samt udvidelse af forbud f. eks. imod sexklubvirksomhed.

Oslo- og Malmöprojekternes medarbejdere foreslår i tilgift til de her omtalte tiltag, at selve prostitutionen gøres ulovlig, dvs. at kunderne kriminaliseres. Forfatterne er sikre på, at dette vil få en umiddelbar effekt især i forhold til den mest talstærke prostitutionsform, nemlig gade- og atelierprostitutionen. De mener desuden, at kriminaliseringen vil virke alment præventivt på potentielle kunder, at kunder vil være mere tilbageholdende, idet kønshandelen vanskeliggøres, og endelig at den almene holdning til problemet vil ændre sig — blive mindre dobbeltmoralisk.

Der foreslås endvidere rådgivningsvirksomhed for kunder samt en udvidelse af Malmölige initiativer i alle større kommuner. Endelig foreslås en optrapning af saglig information om og propaganda imod pornografiens skadelige indflydelse.

Der er ingen tvivl om, at prostitutionen kan begrænses meget betydeligt gennem mange af de foreslåede initiativer, ligesom jeg heller ikke er i tvivl om, at man gennem brede samfundsmæssige tiltag kan forhindre en del nyrekruttering til prostitutionsmiljøerne. Men sådanne initiativer kræver person- og økonomiske ressourcer. Og først og fremmest forudsætter de, at de ansvarlige myndigheder og politikere anerkender prostitutionen som et samfundsmæssigt problem, som det er værd at gøre noget ved.

Personligt har jeg mine tvivl i forhold til kundekriminalisering. I Oslorapporten diskuteres dette spørgsmål meget grundigt og alsidigt, og jeg skal ikke afvise, at der især i Norge gør sig forhold gældende, der kunne begrunde, at kundekriminalisering dels kunne gennemføres politisk og dels ville have den ønskede effekt. I Norge har der gennem de seneste år været en omfattende debat omkring pornografi og prostitution både i massemediernes og på politikerplan. Tilsyneladende

er problemerne blevet behandlet forholdsvis seriøst, hvorfor en kundekriminalisering måske blot ville være en forlængelse og en endelig stadfæstelse af uønskeligheden af prostitutionen. Men som et generelt tiltag i Norden stiller jeg mig tvivlende. Dels må jeg tilslutte mig Perssons tvivl om forbudets almen-præventive effekt, dels finder jeg det helt usandsynligt, at et sådant forslag ville finde nogen- somhelst seriøst debatforum blandt ansvarlige og lovgivende myndigheder f. eks i Danmark.

Som det fremgår af denne anmeldelse glimrer danske projekter ved deres fravær, og debatten, der har været ført i Danmark omkring prostitutionen og tilgrænsende fænomener, har været usaglig, sensationspræget og ganske uforpligtende.

Det er efter min opfattelse bydende nødvendigt, at prostitutionen og de prostitutionsfremkaldende forhold nu også undersøges i Danmark, ikke mindst fordi meget tyder på, at flere og flere helt unge ikke-narkomane kvinder presses ud i denne levevej for at 'overleve'.

Ida Koch

Jürgen Baumann: Entwurf eines Untersuchungshaftvollzugsgesetzes. J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen 1981.

Forfatteren af dette interessante indlæg vedrørende reguleringen af varetægts- udståelse er professor i strafferet og proces ved universitetet i Tübingen; han har gennem de seneste par årtier været en fremtrædende skikkelse i såvel den straffere- tetsdogmatiske som den retspolitiske debat i Vesttyskland. Han hører til den kreds, som netop med henblik på deltagelse og indflydelse i den retspolitiske diskussion har udviklet et særligt instrument: de såkaldte »Alternativ-Entwürfe«. Det nu fremlagte arbejde om udståelse af varetægt hører ikke formelt til AE-rækken, men i realiteten fremtræder det fuldstændigt som et Alternativ-Entwurf.

Et AE svarer i formen ganske til et almindeligt lovforslag med de enkelte for- slag udmøntet i paragraffer forsynet med almindelige og specielle bemærkninger. Metoden er ikke så udbredt — og anerkendt — herhjemme, omend den lejligheds- vis ses taget i anvendelse. Det er velkendt, at videnskabelige monografier under- tiden indeholder udkast til konkrete lovbestemmelser, når emnet samt forfatterens temperament og retspolitiske anliggende indbyder hertil. Et mere omfattende forsøg på at indføre metoden i den retspolitiske debat herhjemme er gjort med bogen »Straffeprocessuelle tvangsindgreb« (1981), hvor mere end en trediedel af værket er helliget et udkast på 63 paragraffer til indsættelse i retsplejeloven som kap. 71—75. Et ganske aktuelt eksempel findes i *Juristen* 1983, s. 63 ff, hvor O. Um- mack Larsen og P. Rørdam konkretiserer deres tanker om isolationsfængsling i et udkast med bemærkninger til en ny § 770 a i retsplejeloven.

I Vesttyskland har man som sagt en mangeårig tradition for anvendelse af denne særlige retspolitiske metode. Fremgangsmåden rummer betydelige fordele. Forfatteren tvinges til at klargøre og konkretisere sine tanker og anbefalinger. Det retspolitiske budskab får en præcis form, der både kan lægge det mere åbent for kritik og samtidig forlene det med større gennemslagskraft; eller sagt på en

anden måde: alternativforslag er gennemgående mere debatskabende end indlæg, der i højere grad holder sig på det principielle og abstrakte plan. Samtidig må det dog stadig erindres, at langt fra alle retsområder efter deres karakter egner sig for denne særlige retspolitiske metode.

Regler om udståelse af varetægt skal udformes i et krydsfelt mellem de straffe-processuelle regler om *varetægtsfængsling* og de almindelige regler om *strafudståelse*. Hermed er fastlagt såvel et udgangspunkt for reglernes tilblivelse som et sæt af dilemmaer vedrørende deres nærmere udformning. Et sådant dilemma afdækkes f. eks. hvis man anstiller sammenligninger mellem graden af lempelighed i henholdsvis varetægtsudståelsen og den almindelige strafudståelse. På den ene side taler meget for, at varetægtsarrestanter bør have flere frihedsgrader end strafafsonere. Dette generelle synspunkt anlægges og forfølges da også af Baumann (se især s. 13 f). På den anden side indebærer selve varetægtsfængslingens øjemed, at nogle af de væsentlige friheder — især udgang og orlov — som tilstås strafafsonere, normalt ikke kan komme på tale over for arrestanter. Hvis det var forsvarligt at give orlov til en person, der er varetægtsfængslet p. gr. a. flugt- eller kollusionsfare, burde den pågældende jo overhovedet ikke have været varetægtsfængslet.

At varetægtsudståelsesregler principielt bør stille den indsatte bedre end afsøningsreglerne, hænger sammen med maximen om, at man skal anses for uskyldig, indtil man er dømt. Denne »uskyldsformodning«, der også er medtaget i menneskerettighedskonventionerne, spiller en fremtrædende rolle i vesttysk teori. Også Baumann lægger den til grund for sit udkast og lader det dermed blive et mål i sig selv, at den nuværende retstilstand, hvor varetægtsudståelsen og strafafsoning ikke adskiller sig væsentligt fra hinanden, skal brydes op, således at arrestanterne får visse privilegier i forhold til strafafsonerne. Han kræver bl. a., at varetægten skal udstås i særlige varetægtsanstalter, og at arrestanter får mulighed for særbehandling, bl. a. i henseende til beskæftigelse og forplejning.

Det er interessant at sammenligne denne opstilling af problemet med vor hjemlige udvikling. Vi anerkender også »uskyldsformodningen« i al dens ubestemthed — og i erkendelse af det paradoks, der består i, at en arrestant på en og samme tid skal formodes at være uskyldig og være undergivet begrundet mistanke (undertiden: særlig bestyrket mistanke) om begåelse af et strafbart forhold af en vis grovhed. Der er således grænser for, hvor alvorligt man kan tage uskyldsformodningen; men som norm for *behandlingen* af personer, der frihedsberøves før endelig dom, kan den for så vidt godt finde anvendelse, uden at man bevæger sig ind i en indre modsigelse. Da man i 1977—78 skulle udarbejde nye regler om varetægtsudståelse (bekendtgørelse samt en række cirkulæreforskrifter), var man sig da også denne principielle indgang til problemstillingen bevidst; men samtidig stod man over for følgende realiteter:

- 1) Varetægtsfængslingens formål kan i sig selv medføre restriktioner, som er mere indgribende end dem, der gælder for strafafsoningen.
- 2) Knapheden i henseende til økonomiske ressourcer — og uden for København også i henseende til varetægtsklientellet — udelukkede enhver tanke om særlige varetægtsanstalter.

- 3) Inden for den egentlige strafafsonings område havde man gennem det seneste ti-års udvikling nået en ret høj grad af liberalisering.
- 4) Faren for indsmugling af narkotika i en hvilken som helst af kriminalforsorgens anstalter var maximal.

Resultatet blev da også, at bestræbelserne i det væsentligste måtte gå ud på at forsøge på at løfte varetægtsudståelsesniveauet så langt op mod afsoningsniveauet, som det var muligt inden for de grænser, der afstikkes af varetægtsfængslingens øjemed. Og når man endelig nåede frem til de frynsegoder, som kunne knytte sig til egen forplejning, eget tøj og egen udsmykning af cellen, tårnede risikoen for narkoindsmugling sig op som en næsten uoverstigelig barriere for selv disse beskedne udmøntninger af uskyldsformodningens begunstigelsesregel.

Allerede heraf vil man se, at forskelligartetheden i forudsætninger gør Baumann's ideer svære at omplante til den danske debat om varetægtsudståelsen. Hermed er det dog ikke udelukket, at der på helt konkrete punkter kan hentes inspiration.

Ud over det nævnte spørgsmål om uskyldsformodningens betydning behandler Baumann indledningsvis to andre hovedproblemer. Det ene drejer sig om kompetencefordelingen mellem retten og anstaltsmyndighederne. Den nuværende ordning, hvorefter retten (»Der Haftrichter«) i vidt omfang træffer bestemmelse om udståelsesforholdene, fører alt for ofte til en sum af beslutninger, hvis udførelse ikke er fysisk mulig. Ideen består derfor meget naturligt i at henlægge sådanne afgørelser til anstaltsmyndighederne. — Denne problematik har ingen særskilt interesse for danske læsere, hvor tilsvarende spørgsmål kun kan komme på tale ved rettens bestemmelse om ophævelse af isolation eller om iværksættelse af delvis isolation; og på disse områder er der næppe nogen, som ville falde på at overføre kompetencen til kriminalforsorgen.

Det tredje hovedpunkt gælder iværksættelsen af resocialiseringsforanstaltninger allerede under varetægtsperioden. Også her gør uskyldsformodningen sig gældende, idet den antages at udelukke enhver form for »behandling« under varetægten. Stillet over det faktum, at en meget væsentlig del af den samlede afsoning sker i form af varetægt, overvindes de teoretiske betænkeligheder dog, og forfatteren foreslår en ordning, hvorefter bestemte hjælpetilbud skal fremsættes over for arrestanten, både ved varetægtsbegyndelse og med jævne mellemrum under dens forløb. — Systemet svarer i vidt omfang til reguleringen i rpl. § 776 og varetægtsbekendtgørelsen § 1 stk. 2 og § 25.

Det samlede forslag omfatter 90 paragraffer, der i den systematiske opbygning støtter sig en del til 1977-loven om straffuldbyrkelse. Det ville føre for vidt at gennemgå udkastets enkeltpunkter. I lyset af den aktuelle hjemlige diskussion om isolation kunne det have været af særlig interesse at se, om forslaget indholder nytænkning på dette punkt. En gennemgang af de forskellige regler, som berører dette problem, viser imidlertid, at det i alt væsentligt drejer sig om henvisningsbestemmelser og kompetenceregler.

Bogen udkom i 1981. Der har også fra flere andre sider, herunder justitsministrene i de enkelte lande, været rejst krav om en forbundslov om varetægtsudståelse. Så vidt vides har forbundsjustitsministeren også stillet en sådan lov i udsigt

og antydet, at der vil blive tale om at overføre kompetencen vedrørende restriktioner af hensyn til sikkerhed og orden til anstaltsmyndighederne. Et lovforslag foreligger imidlertid endnu ikke, så indtil videre vil det fortsat være de mellem de enkelte lande aftalte forvaltningsforskrifter (den såkaldte Untersuchungshaftvollzugsordnung, senest revideret i 1977), der sammen med straffeprocelseslovens enkeltstående bestemmelser udgør den retlige regulering af området.

For danske læsere har Baumanns bog formentlig først og fremmest interesse derved, at den præsenterer en form for retspolitisk debatindlæg, som tænkeligt også vil vinde frem herhjemme.

Hans Gammeltoft-Hansen

Mary-Ann Hedlund: Politianmeldt momskriminalitet, Institut for kriminologi og strafferetts småskriftsserie no. 1/1982, Universitetsforlaget, Oslo 1982, 129 s. + bilag.

Mary-Ann Hedlunds undersøgelse af politianmeldt momskriminalitet bygger på et materiale bestående af alle de momssager, som blev færdigesterforsket af politiet i 1977, inkl. de grovere sager, hvor der blev tiltalt for bedrageri. Materialet omfatter i alt 353 personer, hvoraf 43 er behandlet særskilt, fordi de i flere henseender afviger fra de øvrige.

Materialet er af tidsmæssige årsager begrænset til de politianmeldte overtrædere. Forfatteren påpeger selv, at der ligger en begrænsning af materialet heri, da de opdagede, men ikke anmeldte overtrædere meget vel kan afvige fra de politianmeldte. Da forfatteren oplyser, at næsten $\frac{3}{4}$ af de politianmeldte overtrædere tillige blev pålagt en tillægsafgift, ville det endvidere have været interessant at se, hvordan især denne del af det administrative reaktionssystem fungerede, både alene og sammen med det strafferetlige. Tillægsafgiften, der kan pålægges med indtil 100 %, må nemlig i realiteten karakteriseres som en administrativ tillægsstraf, og bestemmelsen herom er i øvrigt også indeholdt i samme kapitel som straffebestemmelsen.

Efter en kort gennemgang af momsloven, forvaltningsapparatet og reaktionssystemet gennemgås resultaterne af undersøgelsen i hovedtræk. Herefter følger en nærmere gennemgang af sagerne opdelt efter overtrædelsens art og belyst i forhold til momsbeløbenes størrelse, de dømtes økonomiske forhold, virksomhederne de er knyttet til samt de idømte straffe.

Hovedparten af sagerne vedrører undladt betaling af afgifter og manglende afgiftsangivelse. Undladt betaling omfatter dels de tilfælde, hvor der er sket afgiftsunddragelse, f. eks. derved at en del af omsætningen er holdt uden for afgiftsangivelsen; dels tilfælde hvor afgiften, som oftest på grund af at virksomheden har været i økonomiske vanskeligheder, ikke er blevet betalt. — Et forhold der i sig selv ikke er strafbart efter den danske og svenske momslov. Forfatteren antager, at størsteparten af sagerne vedrørende manglende betaling er af sidstnævnte art, bl. a. fordi opdagelseskrisikoen er meget stor. Antagelsen underbygges af, at over halvdelen af virksomhederne gik konkurs. Afgiftsunddragelser, der er vanskelige

at opdage, er sandsynligvis stærkt underrepræsenterede i forhold til det antal undragelser, der faktisk begås. Undersøgelsen viser endvidere, at det er indehavere af især personligt ejede virksomheder, der bliver anmeldt, og at disse personer er uden formue og har jævne indtægter. Sanktionsmæssigt får de fleste betinget fængsel, evt. kombineret med bøde, hvilket hænger sammen med, at hovedparten af momsbeløbene er af mindre størrelse. Forfatteren påviser således en sammenhæng mellem beløbets størrelse og valget af betinget/ubetinget frihedsstraf.

Lene Kielgast

»Victims of Terrorism« (Ed: F. M. Ochberg & D. A. Soskis, Westview Press, Bowker pub. co. 1982).

Bokens tio bidrag handlar om individer som blivit offer för, vad författarna kallar, terrordåd. Då bidragsgivarna består av fem psykiatriker, två psykologer samt två FBI-agenter, och då även FBI-männen diskuterar psykologiska reaktioner, så har bokens tyngdpunkt kommit att ligga på psykologiska aspekter.

Ett problem som omedelbart inställer sig är vad författarna avser med begrepp som »terrorhandling«, »terrorism« etc. Visserligen redovisar Ochberg & Soskis i sin inledning en definition som de menar är acceptabel. Enligt den är dödligt våld som inte lyder internationella krigslagar och som har ett politiskt syfte att se som »terrorism«. Det blir något förvirrande när begreppet »terrorism« används för fenomen av politisk natur. Till detta lämpar sig »politisk terrorism« avsevärt bättre, då »terrorism« inkluderar även icke-politiska strategier. Vidare så berörs endast en del av de handlingar man vanligen förknippar med politisk terrorism, nämligen kidnappningar och andra former av fångenskap. Politisk terrorism innefattar som bekant avsevärt fler typer av agerande.

Det uppstår även komplikationer då författarna menar att det skulle vara skillnad på hur *offren* reagerar vid politiskt motiverade kidnappningar och traditionella sådana. Bl. a. menar Ochberg & Soskis att samlingens mål är just att presentera de unika drag som föreligger hos offer för politiska terrordåd. Givetvis är det meningsfullt — och nödvändigt — att dela upp kriminalitet i en traditionell del och i en politisk del, men jag har svårt att förstå hur gärningsmannens syfte kan påverka offrets psykiska status i sådana situationer.

En annan brist med boken är att endast ett bidrag tar upp terrorism *av* staten. Övriga koncentrerar sig på terrorism *mot* staten. Detta är något förvånande då terrorism av staten är den form som är mest förekommande här på jorden och som fått de värsta konsekvenserna. (För en utmärkt beskrivning av detta hänvisas till E. E. Herman's »The Real Terror Network«, South End Press, Boston 1982). Undantaget är I. Eitingers bidrag som, med flertalet hänvisningar till koncentrationslägerfångar från andra världskriget, beskriver olika effekter av fångenskap. Han ställer upp fyra aspekter av fångenskap. Dessa är berövandet av individens frihet; individens möjligheter att påverka sin framtid; förhållandet till förrövaren samt förhållandet till familj och samhälle. Utifrån dessa aspekter diskuterar han såväl kortsiktiga som långsiktiga effekter hos de som blivit utsatta för frihets-

berövande. Det intressanta med Eitingers bidrag är bl. a. att det är applicerbart på de som befolkar våra fångelser. Konklusionen blir, som så många gånger förr, att fångenskap aldrig leder till något positivt för de drabbade individerna.

Soskis & Ochberg försöker i sitt bidrag att förklara förekomsten av terrordåd genom att hänvisa till förövarens personlighet. Bland annat diskuterar de likheten mellan terrordåd och våldtäkter. (Vilket flera av bokens medförfattare gör.) De menar att det t. ex. inte föreligger någon längre föregående relation emellan parterna vid dessa fenomen. Detta är inte helt riktigt då senare forskning påvisat att ett stort antal våldtäkter sker inom etablerade förhållanden. Överhuvudtaget går Ochberg & Soskis för långt i sina paralleller mellan dessa båda fenomen. Att främst förklara förekomsten av terrorism genom att referera till personlighetsstörningar hos vissa individer, är att göra det allt för enkelt för sig. Sådana förklaringar gynnar enbart de man menar sig vilja motarbeta, nämligen de som utför dessa terrordåd.

Ett annat fenomen som tas upp i boken är »Stockholmssyndromet«. Detta begrepp myntades vid den gisslansituation som uppstod i en bank i Stockholm 1973, det sk. »Normalmstorgsdramat«. I korthet består syndromet i att gisslan har en negativ uppfattning av sina »befriare« (dvs. polis eller andra myndighetspersoner), medan sympatierna ligger hos de som tagit dem som gisslan. Det skulle således handla om en slags paradoxalreaktion. Själva framställningen av händelseförloppet innehåller vissa sakfel, en bättre sådan ges i rättsfallet SVJT 1975 rf. s. 7. Vidare implicerar begreppet en viss risk att statsmakterna allt för lättvindigt använder det som stämpel för att neutralisera de som inte till 100 % delar deras syn på den aktuella situationen.

Målsättningen att studera reaktioner hos individer som blivit offer för olika typer av fångenskap är lovvärd, men det förefaller att vara fruktbarare att undvika sådana krystade kopplingar som, enligt min mening, den till »terrorism« utgör.

Janne Flyghed

Cecilie Hoigård og Annika Snare (red.): Kvinnens skyld. En nordisk antologi i kriminologi. Pax 1983, 288 s.

Nordisk kriminologi har fått ett av sine viktigste og mest interessante bidrag på svært mange år. Og når jeg bruker uttrykket »Nordisk kriminologi« og ikke »Nordisk kvinnekriminologi«, skjer det ved full bevissthet. Selvfølgelig handler boken om kvinner og om kvinners kriminalitet. Men like selvfølgelig handler den om menn og bidrar til forståelsen av menns kriminalitet og om de alminnelige forhold som fører til kriminalitet. På første side klager riktignok de to redaktører over lunken interesse for kvinnekriminologien blant mannlige kollegaer. Jeg synes klagen er både uberettiget og egentlig ganske urettferdig, men er under enhver omstendighet temmelig sikker på at denne bok uavhengig av leserens kjønn vil bli stående som ett av 80-årenes hovedbidrag til faget.

Boken er et resultat av den blomstrende kvinnekriminologiske forskning som har

utviklet seg i Norden fra begynnelsen av 1970-årene. I et spenstig innledningskapittel beskriver Cecilie Høigård og Annika Snare noen hovedtrekk ved denne kriminologien. Det er en forskningsretning basert på tverrvitenskapelighet. Den er sterkt forankret i kvinnebevegelsen, dog uten å ha underkastet seg noen krav om bare å være leverandør av argumenter i kvinnekampen. Den er aksjonspreget. Og den bidrar til synliggjøring både av kvinnelige gjerningspersoner og kvinnelige ofre. På denne måten smeltes tre roller sammen: hjelperollen (i forhold til utstøtte kvinner), politikerrollen (ved aksjonene) og forskerrollen (ved synliggjøring). Styrken ved denne kombinasjonen har vært lett adgang til data — dette at forskere blir møtt med tiltro fra de utforskede. Den mulige svakhet blir at forskerne blir ufrie i forholdet til informantene slik at de verken får tid til fordypelse eller evne til saklighet. På resultatet må verket kjennes. Jeg synes denne boken på overbevisende måte dokumenterer fruktbarheten av denne forskerstil.

Fem hovedtemaer dekkes i boken: Kvinnelige lovbrytere, kvinner i fengsel, prostitusjon, hustrumishandling og voldtektforskning. Bidragene er begrenset til å basere seg på nordiske erfaringer, men er innen denne avgrensning preget av meget god oversikt over emneområdene. Til dels trekkes fram helt nytt stoff.

Helt sentralt i boken står Cecilie Høigårds artikkel om kvinnelige lovbrytere. Den inneholder en summarisk tilintetgjørelse av svært tidlige teorier som har forsøkt å forklare kvinners kriminalitet ved kvinners kjønnsfunksjoner. Deretter følger en nyanserik og spennende diskusjon av tre hovedteorier på området. Til slutt lanserer hun sine egne synspunkter i hva hun kaller *utstøtelsesteorien*. Alt sammen belyses på basis av nytt forskingsmateriale.

Teoriene er disse:

1. Kjønnssrolleteorien som sier at kvinner trenes på måter som skaper større sperrer mot kriminalitet enn slik menn trenes.
2. Deltakerteorien som sier at etter hvert som kvinner deltar *mer* i arbeidslivet, vil de spesielle kvinnesperrer svekkes.
3. Privatiserte kontrollteorier behøver ikke ta stilling til dette, men sier at kvinner opptrer på og kontrolleres innen en privat arena.
4. Utstøtelsesteorien kan være enig i deltakerteoriene, men sier at *forklaringen* i stor grad er at kvinner taper når de forsøker å delta.

To trekk ved kvinnekriminaliteten må tas i betraktning ved enhver teori på dette området. For det første at det er så lite av den. Få kvinner registreres som lovbrytere, enda færre — relativt til menn — havner i fengslene. Men for det annet, og det har skapt særlig interesse, skjedde det i 1960-årene en viss relativ stigning i kvinnenes andel. Betydde det at de forandret seg, at de begynte å bli som menn, eller i hvert fall at deres kriminalitet begynte å bli som menns? Cecilie Høigård mener stort sett nei. Men hun er nyanserik nok til å si nei på en interessant måte.

Kjønnssrolleteorien er i nordisk kriminologi først og fremst knyttet sammen med Sverre Brun-Gulbrandsens elegante studie »Kjønnssrolle og ungdomskriminalitet« (1958). På basis av spørsmål til ungdom viser han her hvorledes lovbrudd ble

oppfattet som langt mer upassende for jenter enn for gutter. Normative forventninger knyttet til det å være jente fungerte som en ekstra barriere mot kriminalitet. Cecilie Høigård aksepterer disse resultatene som fortsatt gyldige. Hun aksepterer teorien, og misliker den realitet den beskriver:

»Den kvinnelige kjønnsrollen er nettopp så utålelig undertrykkende, ikke bare på grunn av sitt innhold, men fordi den er så vanskelig å befri seg fra. Lik et silkenett fanger den oss og er med på å styre våre handlinger slik at vi underkaster oss på jobb (hvis vi får noen), i fritid, i privatliv. Kjønnsundertrykkningen formidles ikke bare gjennom mangel på jobber, dårlig betalte jobber, mangel på daghjem, men også gjennom samfunnets kvinnefiendtlige ideologi. Denne ideologien er betydningsfull for oss i det daglige spill om (mangel på) innsats og belønninger. Noen av oss kaster over bord de mer overfladiske ytringer av kjønnsrollene. Flere av oss går sist gjennom dørene. Flere av oss bruker alkohol. Flere av oss engasjerer til dans og flere av oss tenner vår egen røyk...

Nettopp fordi kvinnerollen spinner sitt undertrykkende silkenett på en betydningsfull måte i svært mange livssituasjoner, er det usannsynlig at kjønnsroller er irrelevante i forhold til kriminalitet. *Spesielt* i forhold til kriminalitet. Da kommer nettopp forventninger knyttet til aktivitet, pågåenhet, dristighet, å ta en sjanse, hva som er moralske klanderverdige handlinger inn. Å ha som utgangspunkt at slike normative forventninger overhode ikke styrer kvinners kriminalitet, betyr i sin konsekvens å fornekte kvinnerollens undertrykkende bestemmelse på kvinners atferd. Det er virkelighetsfjernt.« (s. 45—46)

Deltakerteoriene er vel de som møtes med hardest kritikk hos Høigård. Fremstillingen blir her litt uoversiktlig, men jeg tror vi kan skille mellom to varianter av deltakerteorier. Den ene går ut på at når kvinnene nå etter hvert deltar mer i det lønnete arbeidsliv, vil *kvinnerollen* etter hvert endre seg. Kvinner vil bli mer som menn, og vil i økende grad også ligne menn når det gjelder kriminalitetsytringene. M. a. o.: Brun-Gulbrandsens resultater blir mindre gyldige. Kriminalitetsutviklingen synes ikke å bekrefte teorier i denne variant.

Den annen deltakerteori går mer direkte på at kvinner nå etter hvert i stigende grad kommer i *situasjoner* hvor kriminalitet er mulig. Denne teori får en svak — men bare svak — støtte. Forfatteren har fått foretatt en spesialbearbeiding av senere års kriminalstatistikk for å belyse spørsmålet, og resultatet viser at mye av stigningen i kvinneandelen ikke kan forklares ut fra en ren deltakerteori. Naske-riene ble i stor utstrekning foretatt av eldre, og ofte hjemmeværende kvinner. De var mer et utslag av familieforpliktelse i selvbetjeningssamfunnet enn kvinne-deltagelse i arbeidslivet. Konvensjonell kriminalitet utført av kvinner ser heller ikke ut til å være utført i nær forbindelse med arbeidslivet (Jensen 1979). Muligens holder hypotesen når det gjelder »nyere« formuesforbrytelser som bedrageri, heleri og benyttelse av falsk dokument.

Men Cecilie Høigård kommer også med tilleggsforklaringer på kvinners lave

kriminalitet. Hun trekker først fram en bestemt variant av *den privatiserte kontrollteori*. Denne går i hovedtrekk ut på at kvinner kontrolleres på andre måter enn via straffesystemet. Andre samfunnsmessige institusjoner trer i stedet. Noen steder i form av plassering i psykiatriske sykehus av kvinner, mens menn havner i fengsel. Det passer ikke godt i Norge. Men ekteskapet passer, ekteskapet som et privat fengsel. Dette blir imidlertid for enkelt for Cecilie Høigård, det blir en analogi drevet in absurdum.

Kvinner i familien er ikke nødvendigvis mer kontrollert enn menn på arbeidsplassen. Mer interessant enn graden av kontroll er derfor *typen* av kontroll. Som Tove Stang Dahl (1976, s. 87) sier:

»Kjønnenes samfunnsmessige plassering er i grunntrekk forskjellig — slik at menn hovedsakelig kontrolleres gjennom sin deltakelse i den lønnete produksjon, mens kvinnene hovedsakelig kontrolleres gjennom sin binding til den private sektor. Når menns forhold til arbeidslivet svikter gjennom ubrukelighet eller annen tilpasningssvikt, er det institusjoner som trykkesystemet og i verste fall kriminalomsorgen som fanger dem opp. Når kvinners forhold til arbeidet i familien svikter, er det privatiserte løsninger som i første rekke tas i bruk.« (s. 51)

Cecilie Høigård formulerer det slik — og jeg bringer sitatet også for å kunne polemisere mot det litt lenger ut i omtalen:

»Den hjemlige private arena kontrolleres privat. Det er verken lovbrudd eller avtalebrudd å svi kjøttkakene eller hoppe over støvtørringen. I dette lyset blir kvinnes lave kriminalitetsandel et speilbilde av at familien henger etter utviklingen i produktivkreftene. Produksjonen er samfunnsmessig... Reproduksjonen er privat. Tilsvarende med kontrollen.« (s. 51)

Utstøtelsesteorien har et visst slektskap med deltakerteorien av siste type. I Høigårds formulering (s. 69 f.):

»For å vinne må man delta. Men også for å tape må man delta... Samlet er det rimeligst å anta at jo flere kvinner som deltar i arbeidslivet, jo flere kvinner støtes ut av det samme arbeidsliv. Og med ekteskapets minskende betydning blir kvinnes sikkerhetsnett når de støtes ut, mer grovmasket. Jeg tror at kvinnes økte deltakelse har betydning først og fremst i dette utstøtelsesperspektivet, og ikke i de økte muligheters perspektiv. Verken mannlige eller kvinnelige registrerte lovovertredere er stabile yrkesutøvere som benytter jobben til ulovligheter. Møtet med registrerte lovovertredere er et møte med utstøtte kvinner og menn. Rettsapparatet har bestandig hatt sine kontrollfunksjoner innrettet på den dårligst stilte del av arbeiderklassen og filleproletariatet. Derfor tror også jeg at noen former for kvinnekriminalitet vil stige i tida fremover, så sant det ikke skjer noe drastisk med arbeidslivets utstøtningsmekanismer.«

Tanken konkretiseres i flere retninger. En del unge deltar i arbeidslivet, men i forhold til sine jevnaldrende på feil arena. De andre er i skole. I dårlig jobb, med visshet om at hun ikke kommer lenger uten eksamenspapirer, i denne situasjon er kanskje lovbrudd ikke en fullt så fjern mulighet. Mange av dem har da også et problematisk forhold til arbeidslivet, de pendler ut og inn av dette, og kommer lett i belastende situasjoner. Uttrykt på en annen måte er Høigårds poeng at det etter hvert blir vanskeligere å stå utenfor arbeidslivet når fler kommer inn. Det er på en måte en deltakerteori stilt på hodet. Kvinner deltar mer, derved blir fler støtt ut, og dette er ekstra farlig fordi så mange er kommet inn. Hele dette avsnittet er rikere og mer spendende enn jeg har klart å få gitt uttrykk for i mitt kortfattede referat.

Etter mitt skjøn har Cecilie Høigård gjennom denne artikkelen ydet et vesentlig bidrag til opprydding og nyskaping. Særlig synes jeg nok videreføringen av tankegodset om den privatiserte kontroll og helt spesielt utstøtingsteorien er rike og assosiasjonsvekkende bidrag. Men noen innvendinger blir jeg sittende tilbake med. La meg nevne to: Hun forkaster meget hårdhendt at økende deltagelse i yrkeslivet skulle ha endret kvinnerollen, i økende grad ha fått den til å ligne mansrollen. Basert på kriminalitetsvariablene har hun foreløpig rett. Men det kan se ut som om hun generelt forkaster at kvinnerollen er endret på områder viktige for vårt tema. Isteden snakker hun om silkenettet. »Flere av oss går sist gjennom dørene. Flere av oss bruker alkohol.« Overfladiske ytringer av kjønnsrollene, mener Høigård. Jeg er ikke så sikker på at ytringene er så helt overfladiske, i hvert fall ikke i kriminelle sammenhenger. Det gir strategiske fordeler å gå sist gjennom døren. Man kan snu, forsvinne. Dårlige er kvinners inntekter. Men selv dårlige inntekter gjør det vel også lettere å snu, enn om inntektene ikke fantes. Flere bruker alkohol, og vil trolig fortsett med det lenge etter at mennene for sin del er begynt å bremse. Helt overfladisk er neppe sammenheng mellom alkohol og kriminalitet.

En annen innvending er mot den nedvurdering jeg synes jeg finner av privat-sfæren i denne fremstillingen. »...familien sleper etter utviklingen i produktiv-kreftene.« Det kan se ut som om Høigård kan mene at mangt ble bedre om familiarbeidet ble industrialisert. Under enhver omstendighet savner jeg her tilknytning nettopp til perspektivet fra kvinneforskningens rike analyser av identitets-felleskap kontra interessefelleskap (Holter 1982). Like viktig som å tenke på en utvikling med kvinner ut i lønnet arbeid — og det bør oppmuntres maksimalt slik som verden nå engang er — blir det vel å tenke på en utvikling av teknikk og organisasjonsformer som ikke bare bevarer noen av kvinnerollens nåværende sær-preg, men som også videreutvikler dem og belønner dem. Det må være en alt for begrenset målsetting å arbeide for å legge forholdene til rette så kvinner kan fungere som menn. Stor blir kvinners skyld om de ikke i steden forsøker å skape former som beskytter kvinnelige væremåter. Med et slikt spørsmål nærmer vi oss på ny det grunnleggende perspektiv som allerede Brun-Gulbrandsen reiste i 1958: Utfordringen ligger ikke bare i å få kvinner over i menns posisjoner, men å kvinne-

lig-gjøre disse posisjoner. Eller for ikke å banalisere problemstillingen altfor hårdt; problemet ligger i å skape maksimalt rom for organisasjoner som bygger på identitet framfor interesse. Så rikt er arbeidet til Cecilie Hoigård at det er et rimelig krav å si det skulle tatt opp denne utfordringen også.

Den neste artikkel i boken handler om kvinner i fengsel. Det er blitt en fremstilling som passer som hånd i handske til hovedsynspunktene hos Cecilie Hoigård. Forfatteren, Ida Koch, legger til dels fram helt nytt stoff, og har også videreutviklet og modnet tidligere synspunkter. Klart og oversiktlig viser hun at kvinner i fengslene er minimalt utdannet, fattige, ikke-deltakere eller uten fast tilknytning til arbeidsmarkedet. De lever alene med barn, de er ensomme, ofte syke. Promillekjørende kvinner er noe mindre belastet, men trolig mer belastet enn vanlige kvinner. Livet inne i fengslene avspeiler kvinnelivet utenfor. Arbeidet er ikke kompetansegivende. Det tar ikke sikte på at kvinnene senere skal integreres i noen produksjon utenom privatlivet. Og selv innen fengslene er kvinnene utsatt for de samme utstøtingsmekanismer som utenfor. I eksperimentfengslet Ringe er kvinner uønsket på de mer attraktive arbeidsplasser, mannlige fanger mener kvinnene arbeider for langsomt og setter fellesakkorden i fare. Fellesaksjoner for å rette på soningsforholdene forekommer sjelden. Ida Koch forklarer dette med at fengslene har et oppsplittet privilegiesystem som hindrer at det oppstår kollektiv bevissthet. Dessuten, og her går hun mer i detalj, viser fengslede kvinner en utpreget tendens til å individualisere sin forståelse (s. 111):

»Der må være noget galt med mig, det er også min skyld, jeg kan jo ikke være rigtig klog... Således forklarede en kvinde at hun nu var havnet i fængsel efter at have begået en lang række arbejdspladstyverier og videre-solgt kosterne. Det var den forståelse hun havde af sin sørgelige skæbne, efter at hun i næsten tre timer havde fortalt mig om en barndom i fattigdom, med 7 søskende og faderens tærsk. Hun måtte ud at tjene som skovarbejder fra sit 14. år. Og senere fortalte hun om et liv som enlig mor til tre, i en elendig lejlighed i et københavnsk slumkvarter. De havde så små midler, at de om vinteren måtte vælge mellem varme og mad. Når de valgte maden gik alle fire i seng sammen under tæpper klokken 6 om aftenen for at holde varmen. Det var et liv, fortalte kvinden, i stadig angst for at myndighederne skulle få øje på dem, og ville finde hende utilstrækkelig som mor og fratage hende børnene (Koch og Jensen 1979).«

Kvinnene blir i sin selvforståelse — og i andres — tredobbelte normbrytere: De bryter med straffeloven. De bryter normene for husmødre og mødre. De bryter med normene for kvinnelighet.

Liv Finstad og Hanna Olsson gir en meget fyldig oversikt over prostitusjonsforskningen i Norden. Et interessant avsnitt i artikkelen handler om hva som *ikke* er til salgs. Alle setter grenser. Forskjellene er *hvor* grensene settes. Selv den mest fornødrede bevarer et lite privat område — bare til eget eller kjærestes bruk. Så godt som alle kvinner svarer at kyssing er mest tabubelagt. Kjønn er fjernere enn

mun. Sten Andersson (1980) viser det samme. Et annet perspektivutvidende poeng tar for seg den prostituerte betydning i et mannsdominert samfunn (s. 165 f.):

»I de tradisjonelle kjønnsrollene finnes det en spenning mellom erobrerene — den erobrede, mellom aktivitet og passivitet. Grunnleggende i prostitusjonen er at en gruppe kvinner er tilgjengelige for alle menn. Der frykten for kvinnen kan bli mindre gjennom hennes tilgjengelighet. Menn som kan og vil betale setter seg dermed ikke i en situasjon der han risikerer å bli avvist — aller minst på følelsesmessig grunnlag.«

En rik kilde for fremtidige voldsforskere blir artikkelen til Annika Snare i samarbeid med Hildigunnur Olafsdottir og Teuvo Peltoniemi: Den privat volden: om hustrumishandling. På ny får vi en foretrefelig innføring i litteraturen. Vi får en beskrivelse av voldens omfang, forskjeller mellom forskjellige målemetoder og mellom de nordiske land, og vi får den mest utpregede konklusjon: Kvinner blir drept av sine menn i langt høyere grad enn omvendt. Dessuten: Når kvinner mishandles, er det som oftest de mannlige partnere som slår. Hjemmet er en viktig arena. Omfanget er alarmerende. Finske undersøkelser kunne tyde på at volden er særlig stor blant de lavere sosialklasser, men trolig skyldes dette inntrykk at samfunnets ubemidlede stoler på politiet, mens andre forsøker å ordne opp i sine familianliggenger på egen hånd, — hvis de i det hele tatt ordner opp.

Forfatterne kritiserer teorier som »forklarer« mishandlingen ved at mannen bruker for mye alkohol (s. 221):

»Ut fra oppfatningen om at alkohol er drivkraften i hjemmemishandling, er det mest nærliggende å aksjonere for generelle rusrestriksjoner. Enda mer aktuelt er det å prioritere tiltak som kan behandle den individuelle alkoholikeren eller familiens alkoholvaner. Sykdomsbildet blir viktigere enn synet på den private volden som et kriminelt fenomen.«

Mot dette settes det feministisk orienterte perspektiv:

»Utgangspunktet er å se kvinnen som offer for privatisert mishandling. Dette perspektivet understreker voldens universelle karakter. Det som kalles »normalitetsmodellen« framhever at volden ikke kan sees på som et sykdomstegn i et ellers sunt opplegg — det råtnete eplet i en kasse frisk frukt. Mishandlingen er ikke avvikende, i den forstand at vi har å gjøre med ekstraordinære forhold. Satt på spissen er det vanlig at menn slår »sine« kvinner, hvis en tar i betraktning ekteskapets patriarkalske utforming.«

Eller, som det sies i artikkelens avslutning (s. 236): »likeverdighet i parforholdet [er] ... en forutsetning for å forhindre vold i ... samlivet.«

Personlig synes jeg nok denne motsetning er for hårdt trukket opp. Det er ikke åpenbart at likeverdige parter med alkoholproblem vil vise mindre intern voldelighet enn ulikeverdige parter uten alkoholproblem. Det helt berettigede krav om likeverd må ikke fullstendig få overdøve andre rimelige strategier for å dempe voldsbruk.

Fra gjerningsperson til offer. I god systematisk orden avsluttes boken med en artikkel om voldtektsforskning i de nordiske land. Annalise Kongstad er bitende i sin kritikk av tidligere forskeres definisjoner av voldtekt, og av disse forskeres tvil om hvorvidt det nå egentlig hadde funnet sted noen voldtekt. Særlig er det rettsmedisinere som får gjennomgå kritikk, den gruppe som kommer i profesjonelle vanskeligheter om ikke volden har satt synlige spor. Forfatteren samler sin kritikk på en klargjørende måte (s. 276):

»De traditionelle undersøgelser bygger i deres teorier og konklusjoner om voldtægt mindre på kendsgerningerne og mere på valg af definition. Man kan sige, at nogle af disse forskere, fordi de faktisk bruger samspillet mellem kønnene, når de selv skal når frem til en definition af voldtægt, når det modsatte resultat af kvindeforskningen. Idet de afviser, at voldtægter opstået som følge af dette samspil er berettiget til betegnelsen voldtægt, fordi det er normalhandlinger. Mens kvindeforskningen ved at tage udgangspunkt i voldtægt som en kvindeundertrykkende handling når frem til, at voldtægt ligger i forlængelse af normalhandlinger, som er betinget af netop samfundsstruktur og de deraf afledte kønsroller, og at voldtægt fungerer som social kontrol af kvinder.«

Litteratur

1. Andersson, Sten: *Matens roller. Sociologisk gastronomi*. Almqvist og Wiksell, Stockholm 1980. Norsk utgave 1983.
2. Brun-Gulbrandsen, Sverre: *»Kjønnsroller og ungdomskriminalitet«*. Universitetsforlaget 1958.
3. Dahl, Tove Stang: *»Ekteskapet, den moderne husmannskontrakten«*. I *Kvinnekunnskap*, Støren og Schou Wetlesen, red. Gyldendal. Oslo 1976.
4. Holter, Harriet: *Kvinner i fellesskap*. Universitetsforlaget 1982.
5. Jensen, An-Margritt: *»Kvinnekriminalitet«*. I *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab*, 66. årg. 1978, nr. 3—4, s. 175—210.
Er også trykket i noe omarbeidet versjon under tittelen *»Kvinner i retten«*, Stensilserien nr. 36. *Institutt for kriminologi og strafferett*. Oslo 1980.

Nils Christie